

informační systém i náročnost spolupráce základního i aplikovaného výzkumu a společenské praxe.

Společná akce sekce sociologie rodiny a sekce kultury a volného času byla motivována především potřebou vzájemné informovanosti. Jednání semináře tento cíl nesporně splnilo. Ukázalo, že existuje mnoho styčných bodů při teoretickém rozpracování problematiky i koncepci empirických výzkumů, že řada poznatků jedné oblasti je inspirující pro druhou sféru. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně vzdálená témata sociologického poznání, nehrozí zde dosud nebezpečí zbytečné duplicity výzkumné práce. Spíše se ukázalo mnoho bílých míst, která jsou dosud mimo sféru hlavního zájmu odborníků obou sekcí. Převážně informativní charakter semináře poněkud poznamenal přílišnou šíři tematického záberu, což nedovolilo vyčlenit dostatečný časový prostor k hlubšímu prodiskutování závažných koncepčních problémů. Účastníci se shodli na tom, že v příštím období by bylo žádoucí koncipovat podobný seminář k úžeji vymezenému tématu a přizvat k diskusi také odborníky z jiných oborů a především z praxe. Proto uvítali vstřícný návrh slovenské sekce sociologie mládeže, která zorganizuje společné setkání sekce sociologie rodiny, sekce mládeže a sekce kultury a volného času Československé a Slovenské sociologické společnosti. Tématem bude problém kulturních vzorů ve výchově k manželství a rodičovství.

Eliška Rendlová

Seminář „Teoretické a metodologické problémy výzkumu mládeže“

Ve dnech 18.–20. února 1987 uspořádala sekce sociologie mládeže Československé sociologické společnosti ČSAV seminář k teoretickým a metodologickým otázkám výzkumu mládeže, kterého se zúčastnila 61 osoba. Jak zdůraznil v úvodu jednání D. Holda, seminář byl připraven s ohledem na nové, aktuální úkoly, které před sociologií vůbec a před sociologií mládeže pravděpodobně v daleko větší míře ставi současný vývoj naší společnosti. Podmínky, v nichž dnes probíhají sociologické výzkumy mládeže, jsou nesrovnatelně lepší, než byly v době, kde se sekce sociologie mládeže konstituovala. Tehdy, v první polovině sedmdesátých let, byla sekce sociologie mládeže vlastně jedinou, pochopitelně omezenou základnou pro koordinaci výzkumného úsilí v této oblasti, pro diskuse nad teoretickými, metodologickými i praktickými otázkami postavení a úlohy mládeže v socialistické společnosti. V současné době, tj. od počátku osmdesátých let a zvláště pak v 8. pětiletce, je ve státním programu základního společenskovědního výzkumu ustanoven samostatný vědeckovýzkumný směr IX-10 *Mladá generace při budování rozvinuté socialistické společnosti*. Rada tohoto stěžejního směru je zřízena při Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, kde též pracuje oddělení výzkumu mládeže, které koordinuje jeden z hlavních úkolů tohoto směru. V rámci uvedeného výzkumného programu působí i řada dalších pracovišť základního výzkumu, a to jak ústavy Akademie věd (Pedagogický ústav JAK ČSAV, Psychologický ústav ČSAV, Praha), tak jednotlivé fakulty a pracoviště vysokých škol (filozofická fakulta UK Praha, filozofická fakulta UK Bratislava, Ústav marxismu-leninismu UK Praha, fakulta tělesné výchovy a sportu UK, Praha). Ve výzkumu mládeže je zapojena i Ústřední politická škola SSM. Vytvořila se tak situace, kdy jsou dány organizační a institucionální podmínky pro kvalitativně nové zvládnutí problematiky mládeže. Proto bylo možné připravit seminář sekce sociologie mládeže jako společné zasedání sociologů a představitelů výzkumných pracovišť, které se v rámci stěžejního směru státního plánu základního výzkumu problematice mládeže věnují.

Vlastní program semináře obsahoval dvě vzájemně související linie jednání.

V první z nich, kterou zahájilo vystoupení představitelů oddělení pro výzkum mládeže Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV (ss. A. Kabátek a H. Jeřábek), dále pak společný referát ss. D. Holdy a A. Matějovského, převládala živá, obsažná a často i dosti zásadní diskuse základních metodologických a teoretických otázek výzkumu mládeže. Tato diskuse zcela logicky přecházela i k obecnějším problémům metodologie sociologického výzkumu vůbec a někdy i k otázkám metodologie společenskovědního poznání. Vhodným organizačním základem této části semináře byla kombinace referátů s „kulatým stolem“, v jehož průběhu dostalo příležitost k vyjádření stanovisek více než dvacet účastníků semináře.

Druhá linie, v níž převládala spíše informativní, i když obsahově reprezentativní vystoupení představitelů „nesociologických“ vědních oborů, tj. především pedagogů

a psychologů, umožnila účastníkům semináře konkretizovat představu o základních přístupech těchto vědních disciplín k problematice mládeže.

Kvalitu semináře pozitivně ovlivnila skutečnost, že představitelé oddělení pro výzkum mládeže ÚFS ČSAV předali účastníkům rozsáhlý písemný materiál *K teoreticko-metodologickým otázkám výzkumu mládeže*, představující jednu z kontrolovatelných etap hlavního úkolu IX-10-3.

Seminář tak přinesl určitý obrat v dosavadní tradici obdobných seminářů. Zatímco v minulosti bylo jejich hlavním smyslem zprostředkování výměny poznatků a zkušeností z práce různých pracovišť a někdy i izolovaných výzkumníků věnujících se problematice mládeže, seminář naznačil možnost realizace setkání, na nichž převládá výměna názorů, tvůrčí diskuse a jejich zhodnocení ve vyšší kvalitě sociologických přístupů k poznání mládeže. Věnujme proto podrobnější pozornost obsahu jednotlivých vystoupení i rozsáhlé diskuse.

V prvním z přednesených referátů *K teoretickým otázkám výzkumu mládeže* seznámil A. Kabátek účastníky s teoretickou koncepcí, zpracovanou v oddělení výzkumu mládeže ÚFS ČSAV v rámci úkolů SPZV v roce 1986. Soustředil se na dva okruhy problémů. V prvním konkretizoval představy o aktuálních úkolech výzkumu mládeže z hlediska potřeb společenské praxe a diskutoval historicky pojatou dialektiku empirických a teoretických přístupů. Na základě kritiky minulých etap vývoje sociologie mládeže v ČSSR podtrhl nezbytnost rozpracování obecné teorie mládeže, jejíž význam je jak v koncepčním založení výzkumného programu, tak v přípravě zásadních rozhodnutí pro politiku vzhledem k mládeži v naší společnosti. Zdůraznil nutnost překročit při konstruování takové teorie hranice sociologie mládeže i sociologie obecně, využít podnětů z celého systému marxismu-leninismu a z dalších společenskovědních disciplín, zvláště pak z psychologie a pedagogiky. Na základě reprodukčního pojetí mládeže pak v druhé části svého vystoupení vysvětlil teorii „společenského zrání mládeže“, vymezil mládež jako novou, kvalitativně odlišnou vrstvu společenské kontinuity a komentoval grafický model sociálního zrání mládeže, který má umožnit vymezení charakteristik jednotlivých generací. Obměnou těchto generací se pak realizují dějiny. Zdůvodnil nezastupitelnost generačních rozporů jako nutného článku společenského vývoje a v závěru svého vystoupení ukázal na praktické konsekvence této teoretické koncepce při aktivizaci mládeže jako subjektu urychlení sociálně ekonomického rozvoje socialismu.

Druhým ze zásadních referátů prvního dne semináře bylo vystoupení H. Jeřábka na téma: *Metodologické problémy výzkumu mládeže*. Autor vysvětlil i názorně dokumentoval čtyři základní metodologické principy, jejichž zachování podmiňuje zkvalitnění výzkumů mládeže, resp. jejichž respektování ve výzkumu mládeže by umožnilo rozpracovat marxisticko-leninskou teorii mládeže na kvalitativně vyšší úrovni a současně poskytovalo přesnější materiály pro potřeby společenské praxe. Jde o následující metodologické principy:

- interdisciplinární přístup k výzkumu mládeže
- výzkum mládeže pojatý jako součást výzkumu společenské dynamiky
- výzkum mládeže jako jednota zkoumání kvalitativních a kvantitativních společenských jevů
- výzkum mládeže jako jednota analýzy, syntézy a prognózy.

Třetím ze vstupních referátů bylo společné vystoupení D. Holdy (Ústav marxismu-leninismu UK, Praha) a A. Matějovského (ÚFS ČSAV, Praha) na téma: *Ontologické či marxistické pojetí mládeže*. Poměrně obsáhlý referát (je připravován k publikaci v některém z dalších čísel Sociologického časopisu) navázal na oba předchozí v dvojím slova smyslu. Za prvé konkretizoval hodnocení dosavadního vývoje sociologie mládeže a kriticky poukázal na některé limity teoretických i metodologických přístupů v sedmdesátých letech. Za druhé pak autoři upozornili na některé problematické a diskusní momenty teoretické koncepce, předložené v předcházejících vystoupeních. Jde, podle jejich názoru, především o pojetí mládeže jako progresivního subjektu historického vývoje, o názor, že rozpor generací je pozitivní, hybnou silou vývoje socialismu apod. V závěrečné části pak naznačili možnosti, které poskytuje klasické marxistické pojetí, v němž je problematika postavení a úlohy mládeže založena na rozboru sociálních vztahů a jejich vývoje. Jinak řečeno, proti představě, podle níž analýza mládeže poskytuje dostatek možností pro rozbor společnosti, včetně jejího budoucího vývoje, zdůraznili analýzu společnosti a jejího vývoje jako základ pro pochopení specifik mládeže, respektive různých generací mládeže.

Rozdíly v názorech projevené v úvodních referátech poznamenaly jeho další průběh. Zvláště výrazně pak jednání u „kulatého stolu“, která vedli prof. R. Franěk (Ústav marxismu-leninismu ČVUT, Praha) a E. Freiová (Výzkumný ústav inženýrského studia při ČVUT, Praha).

Byla diskutována řada závažných otázek především metodologického charakteru. Především to byla koncepce společenského zrání, jejíž autoři zdůraznili, že její hlavní smysl nespočívá v prosté negaci dosavadních přístupů, ale spíše ve snaze sledovat procesualní, vývojový charakter problému. Pokládají za nezbytné naplnit prezentovaný „model společenského zrání“ historicky konkrétním, tj. sociálně třídním obsahem.

Další téma diskuse bylo zaměřeno na otázky vztahu objektu a subjektu dějinného vývoje a zvláště pak vývoje socialistické společnosti, na otázky interdisciplinarity, možnosti a mezi vytvoření obecné teorie, která by přesáhla hranice jednotlivých vědních oborů, jinak řečeno, na otázky metodologického a praktického významu „metateorie“ apod. V závěrečné části diskuse se účastníci shodli v názoru, že variabilita existujících přístupů směřuje v zásadě jednotným směrem, tj. k hledání metod, forem, cest k větší aktivizaci mládeže v procesech sociálně ekonomického rozvoje socialistické společnosti. L. Macháček (Ústav filozofie a sociologie SAV, Bratislava) upozornil na potřebu zásadnějšího zhodnocení dosavadního vývoje sociologického přístupu k výzkumu mládeže a předložil námět připravit antologii studií sociologů mládeže z období let 1970–1986 jako podklad pro orientaci začínajících vědeckých pracovníků v sociologii mládeže a pedagogů a psychologů, kteří vstupují do interdisciplinární spolupráce se sociologi.

V druhé linii jednání semináře, která si vyžádala přibližně též jednu polovinu celkové doby jeho trvání, byla základní orientace dána referáty F. Semráda z Pedagogického ústavu JAK ČSAV a prof. J. Janouška z filozofické fakulty UK.

F. Semrád hovořil k otázkám metodologie výzkumu mládeže z hlediska pedagogických věd. Za hlavní obsah tohoto výzkumu označil otázky záměrného utváření vědomí, osobnosti mladého člověka a za kritérium efektivnosti výchovy míru aktivizace osobnosti z hlediska úkolů společenského rozvoje. V konkrétnějším pohledu pak podrobněji rozebral některé aktuální otázky pedagogické teorie a praxe, jako například změny vzájemných vztahů výchovných institucí (rodina a škola), upozornil na rizika spojená s přeceňováním možností školy ve výchovném procesu a ignorováním živelného výchovného působení jiných institucí a faktorů. Zdůraznil nezbytnost ve větší míře „pedagogizovat“ prozatím nezáměrné výchovné působení až již rodiny, nebo dalších reálné výchovné působících struktur. V závěru svého vystoupení podal zajímavou informaci o některých výsledcích výzkumné práce ústavu, zvláště pak o výsledcích výzkumů zaměřených na světónázorové orientace mládeže a o výsledcích obsahové analýzy učebnic z hlediska jejich výchovně vzdělávacího působení.

Další referát, věnovaný podílu psychologie ve výzkumu mládeže, přednesl prof. J. Janoušek. Poskytl účastníkům přehlednou informaci o zapojení psychologického výzkumu v řešení problematiky mládeže a věnoval se pak zásadním metodologickým otázkám. Zdůraznil nezbytnost chápat mládež v dialektické vazbě objektu a subjektu a upozornil na to, že sociální status mládeže závisí na sociální struktuře a typu výchovy. Vývoj vzhledem k věku je pak určován typem vztahů s tou sociální skupinou, která je z hlediska individuálního vývoje nejdůležitější, která zaujímá prioritní postavení v referenčních skupinách. Vývoj skupin mládeže je pak pochopitelný jen jako průnik jejich individuálních, věkových a sociálně strukturálních charakteristik. V závěru zdůraznil další perspektivy, spočívající ve využití sovětských poznatků v oblasti teorie kolektivu a přechodu osobnosti od regulace k autoregulaci.

Oba referáty věnované pedagogickým a psychologickým přístupům k mládeži byly doplněny vystoupeními především pedagogů, kteří přednesli podnětné informace o probíhajících výzkumech a výsledcích. Šlo o vystoupení D. Franclové na téma volného času mládeže, M. Hradečné na téma *Vztah rodiny a školy ve výchovném procesu*, E. Valterové o problematice celoživotního vzdělávání a J. Pstružinové o úloze komunikace ve výchovně vzdělávacím procesu (všechny Pedagogický ústav JAK ČSAV, Praha).

I tento blok, věnovaný pedagogickému a psychologickému výzkumu mládeže byl doplněn rozsáhlou diskusí, i když, vzhledem k tomu, že většinu účastníků představovali sociologové, šlo spíše o dotazy, než o diskusí ve vlastním slova smyslu. Nicméně se potvrdilo, že společné jednání představitelů různých vědních oborů

k jednomu tématu je všestranně výhodné a že přínos takového jednání pro rozvoj poznání je velmi významný.

Celkově je možno zdůraznit, že seminář signalizoval možnost podstatného zlepšení obsahu podobných vědeckých setkání a to jak z hlediska rozšíření informací, tak — a to je snad nejdůležitější — z hlediska vytvoření prostoru pro obsažnou, často kritickou, ale soudružskou a tvůrčí diskusi. Ta probíhala nejen organizovanou formou, ale probíhala i mimo vlastní zasedání. V závěru proto mohl D. Holda poděkovat za aktivní účast všem, a to nejen formálně. Loučil se se stejným počtem účastníků, které vítal v úvodu semináře.

Rudolf Franěk